

Іванна Гуржій*

ГРАФ О. МУСІН-ПУШКІН І ЙОГО КНИЖКОВА КОЛЕКЦІЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: ОПИС І КЛАСИФІКАЦІЯ

На основі документальних джерел Інституту рукопису і книжкових видань бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, а також залучення спеціальної літератури охарактеризована приватна збірка графа, громадського діяча, відомого колекціонера й історіографа Олексія Івановича Мусіна-Пушкіна (1744–1817).

Ключові слова: О.І. Мусін-Пушкін, книжкова колекція, відділ, НБУВ.

Ivanna Gurzhi

THE DUKE O. MUSIN-PUSHKIN AND HIS BOOK COLLECTION ON THE TERRITORY OF UKRAINE: THE DESCRIPTION AND CLASSIFICATION

On the basis of documentary sources of the Institute of Manuscripts and book editions of library collections and historical collections of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, as well as the attraction of special literature, is characterized by a private collection of graph, public figure, famous collector and historian O. Musin-Pushkin (1744–1817).

Key words: O. Musin-Pushkin, book collection, department, NBUV.

Графи та дворяни на прізвище Мусіни-Пушкіни, за повірою, походять зі стародавнього роду, від семиградського вихідця Радши. Його нащадок Михайло Тимофійович Пушкін, на прізвисько Муса (XV ст.), став родоначальником Мусіних-Пушкіних¹. У першій половині XVII ст. дехто з представників їхнього роду посіли посаду воєвод у невеликих містах. Найбільш відомим з цього стародавнього роду виявився граф, дійсний статський радник, колекціонер, історик і археограф — Олексій Іванович Мусін-Пушкін, першовідкривач найвидатнішої літературної пам'ятки Давньої Русі «Слово о полку Игоревім» і Лаврентіївського літопису².

---

* *Іванна Гуржій* — кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

¹ Энциклопедический словарь. Брокгауз и Ефрон. — Т. XX. — С.-Петербург: Типо-литография И.А. Ефрона, 1897. — С. 222.

² ІР НБУВ. — Фонд XXIII, Спр. 243. Арх. Бережкова. Історія Татищева, Болтина, Мусіна-Пушкіна, Камразина. 37 ед.х. С. 150.

Майбутній пошукач скарбів народився 1744 р. у Москві, в сім'ї гвардії капітана Івана Яковлевича Мусіна-Пушкіна та його дружини Наталії Михайлівни Приклонської. Мати батька доводилась рідною тіткою письменнику та поету О.П. Сумарокову (1717–1777 рр.). З ранніх років Олексій Іванович перебував на військовій службі. У 1772 р., відмінно закінчивши Артилерійське училище, деякий час значився ад'ютантом князя Г.Г. Орлова (1734–1783 рр.). У 1772 р. здійснив кілька поїздок за кордон - Німеччину, Францію, Італію. Після повернення до Росії отримав чин церемоніймейстера і служить при дворі. Близько 1780-го р. Мусін-Пушкін одружився на княжні Катерині Олексіївні Волконській — племінниці московського головнокомандувача генерал-аншефа князя М.М. Волконського (1742–1824 рр.). Його кар'єра як державного діяча різко пішло вгору від 1784 р., коли отримав звання статського радника. В 1789 р. Олексія Івановича обрано дійсним членом Російської академії наук. За царювання Катерини II посідав посаду обер-прокурора Св. Синоду, а від Павла I отримав титул графа, також став сенатором і таємним радником³. Протягом 1794–1797 рр. очолював Академію мистецтв. У 1799 р. пішов у відставку, та продовжував мешкати у своєму маєтку, в Москві. Граф, як на той час, вважався дуже освідченою особою і вивчав історію Давньої Русі, неабияк цікавився старожитностями, археологією. Його авторитет серед керівництва Синоду, куди він передавав відшукані ним рукописи та церковні раритети, надавало можливість вільного доступу до книгосховища установи. Сприяло цьому й приватне знайомство з багатьма духовними та світськими особами, шанувальниками історії та літератури, зокрема С.П. Перфільєвим, Г.Р. Державіним та Д.М. Бантиш-Каменським⁴, котрі допомагали йому в процесі збирання колекцій. Вони захоплювались його продуктивною діяльністю та наполегливістю, з якими він досягав своїх благородних і суспільнонагомих цілей.

Багато в чому завдякуючи Мусіну-Пушкіну були опубліковані: «Правда Русская или Законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха» (1792), «Книга Большому Чертежу, или Древняя карта Российского государства, поновленная в Разряде и вписанная в книгу 1627 года» (1792) «Духовная великого князя Владимира Мономаха детям, названная в летописи Суздальской Поученье»(1793)⁵. Проте в нашій історичній науці Мусіна-Пушкіна поціновано насамперед як першовідкривача двох пам'яток вітчизняної історії та словесності: Лаврентіївського літопису та славетного «Слова о полку Иго-

³ Там само. — С. 151.

⁴ Записки для биографии Е.С. Графа Алексея Ивановича Мусина-Пушкина // Вестник Европы / Изд. М. Касеновским. — 1813. — Ч. LXXII. — С. 86.

⁵ Там само. — С. 87.

ревім». Також граф здійснив історичне дослідження про місце знаходження стародавнього Тмутараканського князівства, яким довів, що це державне утворення знаходилося на Таманському півострові⁶. Часто Олексію Івановичу надсилали різні речі старовини (ікони, медалі чи монети) комісіонери, які купували або обмінювали їх спеціально для нього. Навіть Імператриця Катерина I, купивши близько сотні в'язок стародавніх рукописів у спадкоємців історика І.М. Болтіна (1735–1792), три з них подарувала Мусіну-Пушкіну, власноруч написавши на них «Записи касающисся Российской Истории»⁷. Багато рукописів з автографами він купував особисто. Граф завжди мав при собі нотатник, куди записував власні думки та враження про певні вагомні історичні події, що відбувалися навколо нього, також почуті за різних обставин анекдоти. Початки його захоплення колекціонуванням пов'язані з відвідуванням ринку на околицях міста, коли в тамтешню книгарню випадково потрапило багато старовинних книг і рукописів, які належали комісару з прийняття казенних речей по підрядах П.М. Крекшину (1684–1763)⁸. Водночас його колекціями користувалися відомі особи, наприклад, І.М. Болтін (1735–1792 рр.) і М.М. Карамзін (1766–1826 рр.). У 1807 р. Мусін-Пушкін, ймовірно, під впливом М.М. Бантиша-Каменського (1737–1814 рр.), подав прошення на ім'я Олександра I, щодо передачі власної рукописної колекції до Архіву Колегії закордонних справ. Однак такому наміру не судилося здійснитися, через власне не підготовленість документів до такого заходу. Згодом частину свого зібрання граф передав до фондів Оружейної палати, за що отримав офіційну подяку безпосередньо від Олександра I.

Активне спілкування з непересічними представниками духовенства сприяло збиранню старовинних рукописних і друкованих книг на релігійну тематику. У черговий раз повагу до колекціонера проявила Катерина II передавши тому численні особисті папери, зокрема й нотатки з російської історії та начерки нового університетського Уставу⁹. Також подарувала чимало книжок з тих, які були видруковані за її розпорядженням в імператорській друкарні. У бібліотеці графа також сформувалась підбірка праць преосвящених: Дмитрія (Туптала) та Арсенія (Мацієвича), Гавріїла (Розанова), Самуїла (Мисливського) та Никифора (Феотоки). Іов (Потьомкін) подарував йому багато рідкісних книг, прид-

---

⁶ ІР НБУВ. — Фонд XXIII, Спр. 243. Арх. Бережкова. Історія Татищева, Болтіна, Мусина-Пушкина, Камразина. 37 ед. х. С. 152.

⁷ Записки для биографии Е.С. Графа Алексея Ивановича Мусина-Пушкина // Вестник Европы / Изд. М. Касеновским. — 1813. — Ч. LXXII. — С. 78.

⁸ Там само. — С. 83.

⁹ Там само. — С. 84.

баних у Польщі, зокрема примірник Литовського Статуту 1588 р.¹⁰, надрукований слов'янським шрифтом. Архієпископ Архангельський Аполлос (Байраков), заповів Мусіну-Пушкіну всю свою колекцію рідкісних книг і рукописів. Багато цінних наукових праць дісталось графу в дарунок і від історика та громадського діяча І.П. Елагіна (1725–1794). Серед них, наприклад, значилося 15-ти томне видання під назвою «Опыт Российской Истории». Відомий історик і поет Г.Р. Державін (1743–1816 рр.) передав йому на зберігання рукописні варіанти власних віршів, а також розвідку про діяльність Третейського суду¹¹, з викладеними правилами до нього.

Завдяки ініціативі й наполегливості та жагучій пристрасі графа до старожитностей побачили світ наступні видання: 1) «Историческая песнь о походах на Половцов удельного Князя Новагорова Северского Игоря Святославича, писанная старинным Русским языком в XII столетии, с предложением на употребляемое ныне наречие», що вийшла друком у Московській Сенаторській типографії в 1800 р. 2) «Историческое замечание о месте положении в древности бывшего на реке Мологь Холопя города» (Москва, 1810 р.); 3) «Карта, сочиненная и поднесенная Великой Екатерине для раздела Польши, с описанием границ древней России» (Москва, 1796 р.); 4) «Разсуждение о древнихъ Славянскихъ мѣсяцахъ представлено Обществу Истории и древностей Россійскихъ»¹². 5) «Перевод и краткая примечания к договору Мстислава, заключенному в 1229 г. с городом Ригою и Готским берегом». 6) «Разсуждение о сребренных головах, найденых в Тверском валу» — цей рукопис було подаровано Великій Княгині Катерині Павловні Вюртембергській (1788–1819)¹³.

Одним із захоплень Мусіна-Пушкіна було колекціонування рідкісних та дорогоцінних монет. Серед них зокрема зберігалась золота гривна або велика московка, яка нині знаходиться в Ермітажі, в кабінеті медалей і стародавніх монет. Також граф володів стародавнім рублем, який пізніше він подарував Санкт-Петербурзькій Академії наук. Багато цінних монет він особисто передав до колекції імператора Олександра I. Нині вони зберігаються в Московському музеї «Оружейная палата».

---

¹⁰ *Калайдович К.Ф.* Биограф. Сведения о жизни, ученых трудах и собрании рос. Древностей гр. А.И. Мусина-Пушкина // Записки и труды общества истории и древностей российских. — 1824. — Ч. 2. — С. 18.

¹¹ Записки для биографии Е.С. Графа Алексея Ивановича Мусина-Пушкина // Вестник Европы / Изд. М. Касеновским. — 1813. — Ч. LXXII. — С. 87.

¹² *Калайдович К.Ф.* Биограф. Сведения о жизни, ученых трудах и собрании рос. Древностей гр. А.И. Мусина-Пушкина // Записки и труды общества истории и древностей российских. — 1824. — Ч. 2. — С. 43.

¹³ IP НБУВ. — Фонд XXIII, Спр. 243. Арх. Бережкова. Історія Татищева, Болтина, Мусіна-Пушкіна, Камразина. 37 ед. х. С. 153.

Станом на 1793 р. у Мусина-Пушкіна налічувалося 1725 оригінальних рукописів. Минув час і книжкова колекція Олексія Івановича поповнилася зібраннями: археолога, палеографа й історика графа Г.І. Головкина (1660–1734), історика і художника О.Н. Оленіна (1763–1843), протоїрея П.О. Алексеєва (1731–1801), а також архієпископа астраханського Никифора (Феотоки). Відвідавши багато стародавніх міст, Олексій Іванович завжди повертався з новими надбаннями, за книги та старовинні коштовності платив щедро, й ніколи про те не жалівся.

На жаль, в 1812 р., у Москві, в столітньому маєтку графа сталася велика пожежа і значна частина його колекції рукописів і старожитностей згоріла. Господар не встиг ані вивезти свої безцінні пам'ятки із міста, ані передати до Головного архіву. Пощастило зберегти лише дорогоцінний «Лаврентьевский список Несторовой летописи», 1377 р., який пізніше Карамзін назвав Пушкінським Літописом. Рукопис врятувало те, що його Олексій Іванович вручив персонально Олександрю I незадовго до страшної трагедії. Згодом він потрапив до Санкт-Петербурзької публічної бібліотеки, де зберігається й нині. Інший дорогоцінний рукопис з колекції — «Слово о полку Игоревім» було втрачено назавжди.

Такі втрати важко переживав як Мусін-Пушкін, так і його друзі-однодумці. До означених нещасть додалась ще одна тяжка втрата — другий син, граф Олександр Олексійович, загинув у бою під Люнебургом 21 березня 1813 р., лихоліття війни й похилий вік сильно позначились на здоров'ї Олексія Івановича. Проте він лишився таким же доброзичливим у ставленні до людей, як і раніше, правда, значно обмеживши спілкування з ними. Мусін-Пушкін Продовжив справу збирання пам'яток давньоруської культури. Підвали його будинку на Разгуляє, заново відбудованого, знов стали заповнюватися книгами і рукописами.

Після смерті графа О.І. Мусіна-Пушкіна у 1817 р. все що залишилось від його колекції, перейшло дружині — Катерині Олексіївні, яка, усвідомлюючи всю історичну цінність рукописів, вирішила їх опублікувати, передав П.П. Свін'їну (з умовою збереження свого інкогніто). Частину ж документів і книг, подарувала його найближчим товаришам — М.М. Карамзіну, А.Ф. Малиновському, М.М. Бантиш-Каменському.

На жаль, на сучасному етапі книжкова колекція О.І. Мусіна-Пушкіна залишається розпорошеною. За деякими даними відомо, що кілька книг, які свого часу належали графу було знайдено у маєтку Михайлівка Симбірської провінції Казанської губернії у 1916 р., де перебувала графиня Єлисавета Василіївна Мусіна-Мушкіна. Про це вона повідомляла у своєму листі до В.Л. Модзалевського (1882–1920)¹⁴. Швидше за все, саме

---

¹⁴ ІР НБУВ. — Фонд III, Спр. 33873. Листування. Мусіна-Пушкіна Е.В. — Модзалевському. Арк. 1–3.

ці книги згодом потрапили до бібліотеки університету Св. Володимира. Після закриття бібліотеки у 1927 р., частина з колекції Мусіна-Пушкіна потрапила до Всенародної Бібліотеки України (ВБУ)¹⁵.

Бібліотечне зібрання Олексія Івановича за своєю систематичною спрямованістю є дуже різноманітним, хоча основу його становлять видання науково-пізнавального та історичного напрямку. На даний момент у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ нараховується 44 одиниці зберігання. Колекція також містить чималу кількість творів видатних драматургів XVIII ст., що є цікавим матеріалом з огляду на вивчення тогочасного театрального мистецтва. Здебільшого це багатотомні видання, різних років. При цьому кожний примірник має наліпки з шифрами, деякі навіть по два, а то й по три позначення. Значна кількість книжок з особової колекції Мусіна-Пушкіна позначені на корінці наліпками Київської духовної семінарії (далі — КДС). Найбільше з них вийшли друком французькою мовою, лише кілька — англійською та польською. Спробуємо більш детально охарактеризувати кожне книжкове видання колекції.

Перше видання яке ми розглянемо це «Denné w Poboznosti Swićenj»¹⁶, тобто денні та вечірні молитви святих. Молитовник надруковано 1762 р. стародавньою польською мовою, у Празі. Книга 262 сторінки, на яких вміщено тексти ранкових, денних та вечірніх молитов. Зокрема подаються молитви від святих Іоанна, Йосифа, Матвія, Августина, Марії та Анни. Велику кількість становлять молитви за рідних, за здоров'я ближніх. В кінці наведено перелік усіх молитов в абетковому порядку. Зовнішній вигляд задовільний, пошкоджено шкіряний корінець, деякі сторінки мають невеличкі потертості. На корінці є три наліпки, дві з яких наклеєні одна на одну. На наліпці білого кольору, що міститься внизу шкіряного корінця, написано шифр власника видання «Ф. I. VIII. 43.28». Перша літера у шифрі вказує до якої мовної категорії відноситься книга, далі йдуть римські цифри: I. — номер шафи, VIII — номер полиці, 43.28 — порядкове місце. Друга наліпка на корінці, має шифр Київської духовної семінарії — «I b. 159». На форзаці записано усі три шифри: «Ф. I. VIII. 43.28», «I b. 159», «1.7. 584–189» — останні два, відносяться до КДС. Шифр Київської духовної семінарії також повторюється на титульному аркуші молитовника. При цьому звертає на себе увагу той факт, що майже вся друкована продукція з особової колекції Мусіна-Пушкіна на

---

¹⁵ Архів бібліотеки ВБУ. Опис № 149 «Переписка с научными учреждениями, библиотеками, издательствами по вопросам комплектования библиотеки, приобретения книг и книгообмена». — С. 148.

¹⁶ Denné w Poboznosti Swićenj. — Praha, 1762. — 262 s.

перших сторінках має власницький запис. На нижньому березі кожної парної сторінки починаючи з 1-ої до 25-ї, читаємо: «Exlibris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puszkyn Sancrissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis studiosoru applicatur hie liber anno 1793». Запис зроблений латинською мовою, що в перекладі приблизно означає: «Цей екслібрис належав діючому обер-прокурору Святого Синоду Олексію Йохансону Мусіну-Пушкіну, який був пізніше переданий до Київської академії, для студентів і датується 1793 роком». Запис зроблений чорнилами, які за кольором не відрізняються від попередніх записів власника. Даний примірник введений до електронної бази даних, та зберігається під шифром «Мусін-Пушкін Ф. I. VIII. 43.28».

Чергове видання із колекції графа, що має назву «Oeuvres de monsieur Destouches, De l'Academie Francoise»¹⁷, містить збірку увертюр, відомого драматурга Пилипа Нерико Детуша (1680–1754 рр.). Воно побачило світ у 1755 р., у місті Амстердам, у невеличкій друкарні «Арксти та Меркус».

Пилип Детуш народився в 1680 році, у місті Тур (Франція). В юнацькі роки, полишивши оселю своїх батьків-буржуа, він у якості актора почав подорожувати світом. Видання до якого увійшли найкращі твори драматурга, зокрема «Закоханий філософ», «Неочікуване закінчення», «Славетний» і ексцентрична п'єса «Мот, або доброзичлива зрадниця», видруковано мовою оригіналу. Шедеври П. Детуша відносяться до розряду комедій післямольєровського періоду, що зображають характерні типи в яких осміюються вади тогочасних світських осіб: глупство, зрадливість, марнотратство тощо. Як недивно, названа збірка, хоч була видрукована ще в 1755 р., продовжує зберігати добрий стан, має гарну шкіряну палітурку темно-брунатного кольору, обріз пофарбований у червоний. На корінці палітурки зроблено тиснення золотавими літерами: прізвище автора та назва твору. Внизу на корінці є дві наліпки, накладені одна на одну, на першій зазначено шифр КДС: «К. 171-5», на іншій — «Ф. 621. 4» цей шифр проставлений рукою графа Мусіна-Пушкіна. На форзаці видання також зазначено третій шифр «V b. 70» КДС. На перших сторінках видання читаємо власницький запис: «Exlibris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puszkyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die». Усього 2-й том увертюр П. Детуша має 564 сторінки, у кінці кожного твору подається коротка анотація до п'єс. Видання збережено під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 621. 4».

---

¹⁷ *Destouches P. Oeuvres.* — Т. 2. — Amsterdam; Leipzig: Arkstee& Merkus, 1755. — 564 р.

До п'ятого тому «Oeuvres de monsieur Destouches, De l'Academie Francoise»¹⁸ видатного майстра драматургії П. Детуша вміщено твори, надруковані вже після смерті автора. А саме такі як: «Схований скарб», «Марі — довірена особа», «Старий дурень або брехун» та «Завдаток», в яких відображені приховані аспекти тогочасного європейського суспільства — жадібність, скупість, спокуса до безпутного життя. П'ятий том, так само як і попередні видруковано в Амстердамі, в друкарні «Арксти та Меркус», але вже 1759 р. Примірник має шкіряну обкладинку світлого кольору, із золотим тиснення на корінці, де зазначено назву першого твору — «Le Mari Confident». Посередині корінця є наліпка із шифром КДС: «IV. b. 188-8». Загальна кількість сторінок 412. Видання введено до каталогу і збережено під особистим шифром «Мусін-Пушкін Ф. 621. 4 (1)».

Наступне видання «Bibliothèque de physique et D'histoire naturelle»¹⁹ (Бібліотека фізики та природничої історії), написане одним із провідних вчених Франції — Клодом-Франсуа Ламбером (1705–1765 pp.). Фактично це є своєрідний довідник з різних галузей науки, що побачив світ у 1758 р., в Парижі, завдяки видавництву «Вдова Девіда». Оригінал праці створено іспанською мовою, але незабаром було перекладено на французьку. У книжковій колекції Мусіна-Пушкіна представлений лише перший том цього видання К.Ф. Ламберта, всього ж їх нараховується 7, з яких тільки 5-ть опубліковано. Працю Ламбера слід вважати корисним практичним посібником для всіх тих, хто цікавиться розвитком науки, бо включав розділи з таких її галузей: загальна фізика, психологія, хімія, ботаніка, анатомія, медицина та історія з життя комах і тварин. Умовно том поділено на дві частини, які, в свою чергу, складено з окремих розділів, які мають свою конкретну назву. Першу частину тому становлять 415, а другу — 420 сторінок. Попри на давню дату видання, примірник зберіг гарний стан, майже не пошкоджену шкіряну палітурку, прикрашену золотим тисненням. Корінець має зелено-крапчастий обріз. На титульному аркуші зроблений власницький запис чорнилами: «Ex. Bibliotheca Profes. Physiue in Universitare Vilmensi». Який свідчить про те, що примірник, можливо, належав професору з психології Вільнюського університету. Його введено до електронного каталогу під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 49. 9. 30».

У приватній колекції графа зберігся, цікавий трактат з технічних наук Жака Озанама (1640–1717 pp.) «Recreations mathematiques et physiques,:

---

¹⁸ *Destouches P. Oeuvres.* — Т. 5. — Amsterdam; Leipzig: Arkstee & Merkus, 1759. — 412 p.

¹⁹ *Bibliothèque de physique et D'histoire naturelle.* — Т. 1. Part 1, 2. — Paris :la Veuve David jeune, 1758. — 415; 420 p.

qui contiennent plusieurs problêmes d'arithmetique, de geométrie, de musique, d'optique, de gnomonique, de coimographie, de mecanique, de pyrotechnie, & de physique»²⁰. Цей франкомовний посібник допомагає читачу розібратися з деякими питаннями в арифметиці, геометрії, оптиці, механіці, фізиці та піротехніці. Автор праці був відомим в Франції математиком і письменником. Особливу популярність серед населення набула його 4-х томна збірка так званих наукових загадок. Перший том побачив світ в 1694 р. Ці видання багато разів перевидавались, а також були перекладені на англійську мову в 1803 і 1814 р.

В колекції Мусіна-Пушкіна віднайшовся й останній, 4-й том, трактату: «Зміни математичні і фізичні». його видруковано в 1770 р., у парижському видавництві Клавдія-Антоніо Жомберта. Структурно зміст тому поділено на дві частини, кожна з яких включає в себе розділи та параграфи. Перша нараховує 13, а друга — 23 розділи. У кінці посібника, вміщено сім таблиць з фізики, а також цікаву схему й опис настінного елементарного годинника. Видання має темну шкіряну палітурку, із золотим, оригінальним тисненням на корінці. На оправі є дві наліпки: перша наліпка належить КДС, має шифр «III b. 10», друга — шифр власника примірника (Ф. IV. III 273. 2). Починаючи з титульної і до 13 сторінки на нижніх берегах, вміщено напис чорнилами: «Ex Libris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puzzkyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die». Загальна ж кількість сторінок — 446. Примірник знаходиться у гарному стані, у відділі зберігається за шифром «Мусін-Пушкін Ф. IV. III 273. 2».

Серед зібраних франкомовних видань колекціонера, знайшлося місце для чудового зібрання біографічних творів, наприклад «La vie d'Armand-Jean, cardinal duc de Richelieu, principal ministre d'Etat sous Louis XIII, roi de France & de Navarre»²¹ (Життя головного міністра Армана-Жана дю Плессі, герцога де Ришел'є, при правлінні короля Луї XIII). Книга вийшла друком в Амстердамі 1724 р. Автор твору Жан Ле Клерк (1657–1736 рр.) — популярний на той час французький письменник і філософ. У цьому творі охарактеризовані методи правління, концепції дипломатії та політики кардинала Армана-Жана дю Плессі Ришел'є, пера Франції. Відображено

---

²⁰ *Ozanam J.* Receptions mathematiques et physiques, qui contiennent plusieurs problêmes d'arithmetique, de geométrie, de musique, d'optique, de gnomonique, de coimographie, de mecanique, de pyrotechnie, & de physique. T. 4. — Paris, Claude-Antoine Jombert, 1770. — 446 p.

²¹ *Clerc Le J.* La vie d'Armand-Jean, cardinal duc de Richelieu, principal ministre d'Etat sous Louis XIII, roi de France & de Navarre. — T. 2. — Amsterdam, aux dépens de la Compagnie 1724. — 299 p.

його вплив на культурне та церковне життя, зокрема в ній зазначено, що в період правління короля Людовика XIII, Ришел'є займав посаду головного міністра. Герцог де Ришел'є, вважається одним із провідних діячів модерної Франції. Примірник має шкіряну палітурку, світлого кольору, на корінці якої є дві наліпки білого кольору із шифрами: «Ф. 462. 56» та «IV b. 145». На титульному аркуші власницький запис: «Ex Libris» — на верньому березі аркуша, та «Mysyn-Puszkyn» — на нижньому. Загальна кількість сторінок твору — 299. Видання введено до електронного каталогу, та зберігається під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 462. 56».

Цікавим і важливим при вивченні аспектів з історії європейських країн, може бути чотирьохтомний довідник «Les souverains du monde» («Правителі світу») ²². Правда, в книжковому зібранні представлений лише третій том, який побачив світ 1721 р., у Гаазі, завдяки видавництву «Den Haau». Переклад цього тому, з німецької мови на французьку, здійснив Фердинанд Людвиг Бреслер. Перші два томи також німецькою, видруковано відповідно в 1698 і 1704 рр. у місті Бреслав, нині місто Вроцлав (Польща). У деяких бібліотечних каталогах України назву чотирьохтомного довідника перекладали з німецької мови як «Сучасні християнські правителі світу». Видання включало в себе цікаву інформацію про життя та діяльність правителів Європи XV–XVIII ст., їхній побут, політичні та релігійні переконання, наводить опис їхніх помешкань, резиденцій тощо. Насамперед йдеться про історію правління володарів таких країн, як Данія, Португалія, Іспанія, Велика Британія, Сан-Маріно та ін. В середині книги вміщено малюнок, на якому зображені герби тогочасних європейських держав. У кінці 3-го тому довідника, поряд із змістом наводиться список авторів статей по кожній країні. Примірник має задовільний вигляд, адже шкіряна палітурка сильно пошкоджена, корінець майже відірваний, деякі перші сторінки тексту не мають закінчення. На форзаці у верхньому кутку, зроблений запис чорнилами: 1) «IV b. 178» — шифр КДС, 2) «Ф. V. VI. 485. 79» — шифр І.О. Мусіна-Пушкіна. На титульному аркуші довідника записан ще один шифр: «III 5.628-113» який є закресленим і відноситься також до шифрів КДС. На нижніх берегах сторінок читаємо власницький запис: «Exlibris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puszkyn» що надає змогу ще раз впевнитись в тому, що цей довідник з історії Європи належав саме графу Олексію Івановичу Мусіну-Пушкіну. Примірник введено під шифром «Мусін-Пушкін Ф. V. VI. 485. 79».

Зважаючи на те, що граф Олексій Іванович захоплювався поезією та класичною літературою, не дивує наявність у його книжковій колекції

---

²² Les souverains du monde. Avec un catalogue des auteurs qui en ont le mieux écrit. — Т. 3. — La Haye, 1721. — 456 p.

такого видання, як «Nouvelles de la Republique des lettres»²³ (Новини з Республіки листів) французького теолога та публіциста Жака Бернарда (1658–1718 pp.).

Літературний журнал «Nouvelles de la Republique des lettres» почав друкуватись в Амстердамі з 1684 р. П'єром Бейлем. З перших номерів це періодичне видання спрямовувалось головним чином на критику творів. Протестантський філософ П. Бейль значився головним редактором протягом 1684–1687 pp. Пізніше його змінили Даніель Ларуж (1660–1731 pp.) і Жан Баррін (1640–1718 pp.). У 1687 р. періодичне видання «Новини з Республіки листів» припинили друкувати. Його відновили аж у 1700 р., вже під редакцією Жака Бернара. Отже всі названі праці були оприлюднені французькою мовою в Амстердамі, очевидно, з метою уникнення цензури у Франції. У даній книжковій колекції Мусіна-Пушкіна зберігається 21-й том «Nouvelles de la Republique des lettres» 1703 р. який нараховує 6 номерів (червень–грудень). Збірник видано французькою мовою в Амстердамі, у друкарні «Henry Desbordes & Daniel Pain». На форзаці видання маємо два шифри «Ф. V.V. 389.9» — власника книгозбірки та «III 4.472-28» — КДС. Титульний аркуш посередині прикрашений віньеткою, у верхньому правоту куті зазначено шифр «IV b.199». На нижніх берегах від 1-ої по 39-ту сторінку читаємо традиційний для господаря запис. У кінці примірника подається перелік усіх статей кожного номера. Їхня загальна кількість становить 692 сторінок. Видання має темно-коричневу шкіряну палітурку із золотим тисненням на корінці «Republique des lettres / Tom 21 / 1703». Формат примірника 14×7 см, шифр «Ф. V.V. 389.9».

У зв'язку з тим, що граф Олексій Іванович мав різнобічні захоплення, він поповнював свою бібліотеку численними мемуарами, а також романами. Серед книг на його полицях, можна було знайти підбірку творів популярної поетеси XVII століття — Марі-де-Вільд'є Катерини «Oeuvres de madame de Ville-Dieu»²⁴.

Мадам Вільд'є, справжнє ім'я якої Марі-Катрін Дежардін (1640–1683) була однією з найуспішніших письменниць тогочасної Франції, улюблениця короля Людовика XIV. Мадмуазель Дежардін народилася 1640 р. у Франції, в Алансоні, в дворянській родині. В своїй діяльності романістка присвятила багато уваги вивченню епістолярної спадщини непересічних постатей. У цій справі вона досягла значних успіхів. Чимало дослідників згодом цікавилися творчістю мадам де Вільд'є, шукали всю

---

²³ Bernard J. Nouvelles de la Republique des lettres. — Amsterdam, 1703 Henry Desbordes & Daniel Pain. — Т. 21. — 692 p.

²⁴ Bernard J. Nouvelles de la Republique des lettres. — Amsterdam, 1703 Henry Desbordes & Daniel Pain. — Т. 21. — 692 p.

інформацію, що стосується її дивовижної літературної творчості. До третього тому зібрань Марі-де-Вільд'є увійшов драматичний твір «Вишуканий» (*Carmente*). Вперше його було надруковано в Парижі, у 1741 р., під керівництвом П'єра Гандоуна. Роман поділяється на три частини, кожна з яких, в свою чергу, має по три розділи, в кінці подано зміст. На форзаці, вправому верхньому кутку примірника зазначено шифр власника видання «Ф. 628. 4». На титульному аркуші є шифр КДС «V b. 77», на нижніх берегах сторінки, темними чорнилами, зроблено запис: «Excellentissimi domini». На 33 сторінці видання є прямокутна печатка фіолетового кольору: «Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського АН України». Примірник має шкіряну оправу світло-коричневого кольору. На корінці оправи зроблене тиснення золотими літерами «Oeuvres de madame de Ville-Dieu», у верхній частині наліпка КДС «V b. 77». Обріз книги темно-червоного кольору. Загальна кількість сторінок 576. Розмір примірника 9x16 см. Видання знаходиться у задовільному стані, але потребує реставрації. Його введено до електронного каталогу і збережено під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 628. 4».

До п'ятого тому «Oeuvres de madame de Ville-Dieu»²⁵, вміщено прикметний твір під назвою «Любов видатних людей» («Les Amours des grands hommes»). Цей том видруковано також 1741 році, в Парижі, французькою мовою. На форзаці та титульному аркуші провенієнції зазначені такі ж самі, що і на попередньому томі. Починаючи від п'ятої сторінки і далі, існує власницький напис: «Exlibris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puskyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die», останні слова припадають на 25 сторінку (приблизно по одному, два слова на ст.). Сам твір складається з трьох частин, поділені на окремі розділи (але не більше чотирьох). Видання має гарну шкіряну оправу темного кольору, крапчастий обріз, і золотаве тиснення на корінці. У верхній частині корінця знаходиться наліпка Київської духовної семінарії — «V b. 77». Загальний стан примірника можна оцінити як задовільний. Його введено до електронного обігу під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 628. 4 (1)».

У книжковій колекції графа, вартими уваги є кожна одиниця колекції. Такими є, зокрема, франкомовні нариси «Nouveau voyage au tour du monde»²⁶ (Нова подорож навколо світу. Китай). Автором названого твору є маловідомий французький письменник-мандрівник — Барбінас Жентіл, дату народження котрого встановити не вдалося, помер 1730 р. у Франції, в передмісті Парижа. Видруковано видання в 1728 р. в Амстердамі, в

²⁵ *Ville-Dieu M. Oeuvres de madame de Ville-Dieu.* — Т. 3. — Paris, 1741. — 576 p.

²⁶ *Ville-Dieu M. Oeuvres de madame de Ville-Dieu.* — Т. 5. — Paris, 1741. — 489 p.

приватній друкарні «Pierre Mortier». «Подорож навколо світу» Барбінаса Жентіла, — це своєрідний щоденник, де досить докладно описано тогочасне життя суспільства Китайської імперії. Видання включає в себе п'ять розділів, які інформують про релігію, внутрішню політику, суднобудування, освіту та побут народів Китаю. На перших сторінках твору подано зміст і кілька малюнків побуту китайців, а в кінці вміщено термінологічний словник на 8 сторінках. Загальний же обсяг становить 215 сторінок. Форзац примірника оформлений орнаментом «павиче око». На той час таке оформлення було досить поширеним. На форзаці, у верхньому правому кутку зроблено запис чорнилами: «Ф. V.VI. 460.54» та «IV b. 143». Перший з них шифр власника колекції графа О. Мусіна-Пушкіна, другий — Київської духовної семінарії. З лівого боку, вгорі, зроблено напис власником — «ici tous les mon reve», що означає «тут всі мої мрії». Під цим записом зазначено третій шифр, який також належить КДС — «III.5. 601-86». На нижніх берегах примірника, з першої по 29-ту сторінку міститься запис «Ex Libris Excellentissimi domini Alexij Johannides Mysyn-Puszkyn Sanctissima derigentis Synodi Ober Procuroris bibliotheca Academia Kiovientis Contubernij studiosoru applicatug hie liber anno 1793 Januarij 15 Die». Такий запис маємо майже на всіх виданнях, що зберігаються в книжковому зібранні графа О.І. Мусіна-Пушкіна. На останній сторінці примірника, написано кілька слів простим олівцем, але вже французькою мовою, почерк нерозбірливий, а слова майже стерті. Примірник має шкіряну палітурку світло-коричневого кольору із золотим, оригінальним тисненням на корінці. На ній є дві наліпки: перша засвідчила його належність КДС із шифром «IV b.143», а друга — власнику примірника (шифр «Ф. V.VI.460.54»). Видання має кишеньковий формат (15X10 см), що зберігається під шифром «Мусін-Пушкін Ф. V.VI.460.54».

Інше цікаве видання з колекції графа представлено історичним твором Вольтера «Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours»²⁷, («Історія, звичаї та дух нації починаючи з правління Карла Великого і до нашого часу»). Хронологічно твір охоплює події історичного розвитку західних країн від VIII ст. до XVI ст., а саме містить багато інформації про життя та роки правління імператора Карла Великого, засновника династії Каролінгів. Завдяки володарюванню Карла I його доба Середні віки сприймалася як «Золоте Сторіччя»²⁸. У виданні також вміщено матеріал стосовно таких

---

²⁷ *Gentil De, La Barbinais. Nouveau voyage au tour du monde. — Amsterdam, 1728. — Т. II. — 215 p.*

²⁸ *Voltaire F.-M. Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours. — Paris., 1757. — Т. III. — 342 p.*

видатних правителів, як Олександр VI (1431–1497 рр.) — 214-й папа Римський, Людовика XII (1462–1515 рр.) — короля Франції з династії Валуа, засновника французької королівської династії Бурбонів Генріха IV Великого (1553–1610 рр.) та ін. Твір Вольтера написаний французькою мовою і поділений на 30 розділів. Загальна кількість сторінок — 342, майже половина з яких пошкоджені (містять невеликі потертості). Та титульному аркуші зверху, перед назвою мають місце три шифри: 1) «Ф. V.ІІІ.318.25» — графа Мусіна-Пушкіна; 2) «ІІІ.2.136.57» та 3) «IV b. 32» — КДС. Перші два з них, закреслені чорнилами. З 1-ї по 25-ту сторінку вміщено вже вище зазначений запис «Ex libris Excellentissimi domini...». Примірник має шкіряну палітурку темно-бруратного кольору із золотим тисненням на корінці. На палітурці є наліпка, де вміщено шифр власника — «Ф. V.ІІІ.318.25». Видання має кишеньковий формат 15X10 см. Даний примірник введений до електронного каталогу та збережений під шифром «Мусін-Пушкін Ф. V.ІІІ.318.25».

Із названих книжок, що зберігалися в бібліотеці графа О.І. Мусіна-Пушкіна, можна зробити висновки, що історичні твори найбільш цікавили непосидючого шукача пригод.

На підтвердження цієї думки свідчить і не менш цікаве видання абата Марка-Антуана Лож'є (1713–1769рр.) «Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739»²⁹ (Історія світових переговорів, що закінчилися в Белграді 18 вересня 1739 р.). Марк-Антуан Лож'є, член ордену єзуїтів і багатьох академій, автор трактату по теорії музики, книг «Про живопис» і «Досвід архітектури» (1752). Саме він, висунув ідею рівноцінності готичного й античного мистецтва та створення національного французького стилю архітектури, що поєднав обидві традиції³⁰. Видання «Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739» має дві частини, кожна з яких поділена на три розділи. На форзаці примірника посередині аркуша зазначено два шифри: «Ф. 413.54» і «IV b. 146», перший Мусіна-Пушкіна, другий — КДС. Вгорі титульного листа, два написи чорнилами: «ІІІ.5. 604-89» та «IV b. 146» — обидва належать КДС. Перші вісім сторінок посібника позначені римськими цифрами (I–VIII р.), загальна ж нумерація 392 сторінок — арабськими. Він має темно-коричневу шкіряну палітурку із золотим тисненням на корінці. Обріз посібника темно-червоного кольору, формат видання 18X15 см. Цей примірник введено під шифром «Мусін-Пушкін Ф. 413.54».

---

²⁹ *Пирен А.* Империя Карла Великого и Арабский хаморат. Конец античного мира. М.: Центрполиграф, 2011. — С. 356.

³⁰ *Laugier M.-A.* Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739. — Paris, 1768. — Т. II. La Veuve Duchesne. — 392 p.

Наступне видання, котре звертає на себе увагу, є «Rhetorique Françoise» (Французька риторика), автором якого значиться відомий професор ораторського мистецтва Паризького університету Жан-Батист Луї Крев'є. Франкомовний посібник з риторики вийшов друком у Парижі 1745 р. Перший і другий том вміщено до одного видання. Воно має формат 10X15 см., кожний з томів якого, складається зі вступу, 3-х розділів, та заключної частини. Розділи поділено на окремі параграфи. В кінці видання є зміст. Історик Жан-Батист Луї Крев'є, у своїй праці «Rhetorique françoise»³¹ висвітлив основні етапи розвитку риторики за доби середньовіччя та Відродження. Він розглядав ораторське мистецтво як науку, що є потужним засобом для досягнення успіху в політиці. В тогочасних умовах ораторське мистецтво перетворилось на дієвий спосіб громадської агітації та пропаганди всіляких суспільних ідей. На форзаці примірника зазначені шифри: «Ф. III.П.209.8»; «IV 2.44-37». На титулі бачимо традиційний напис. В кінці видання, на додатковому чистому аркуші позначено простим олівцем «АМ». Стан примірника в цілому задовільний, хоча шкіряна обкладинка скрізь подерта, корінець з наліпкою «Ф. III.П.209.8» майже відірвано. Примірник зберігається під шифром «Ф. III.П.209.8».

У книжковій колекції графа Мусіна-Пушкіна також знайдено працю французького історика та педагога Шарля Роллена (1661–1741 pp.) «De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres»³² (Яким чином вчити і розумітися на художній літературі). Автор народився в Парижі, в заможній родині, завдяки здібностям а також допомоги знайомого монаха, отримав стипендію у коледжі Плессі. Ш. Роллен спромігся здобути звання професора риторики, викладаючи словесність у Королівському коледжі. Останні роки свого життя він присвятив літературній діяльності у сфері освіти та історії. Іншу свою працю, назва якої «Traité des études», спеціально створену для педагогів, Роллен почав писати у віці 59 років. У 67 років створив «Стародавню історію», а в 76 — «Римську історію». Після його смерті було опублікована збірка листів, промов і віршів. Видання «De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres» побачило світ в Амстердамі у 1745 р. Загальна кількість сторінок 448. Посібник складається з двох частин, кожна з яких включає 5 розділів. У кінці видання вміщено абетковий словник. На форзаці примірника розташований екслібрис із зображенням корони та орнаменту з флористики. Його розмір становить 8×7 см. На титульному аркуші, у верхньому правому куті стоїть гербова печатка, всередині якої зображений олень. Також посередині титульного аркуша, трохи нижче назви видання, є запис

³¹ Ложье Марк-Антуан. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

³² Crevier J.-B. Rhetorique françoise. Paris, 1745. Т. II. Saillant&Desaint. 382 p.

власника чорнилами «Mysyn-Puszkın». Формат видання 16×10 см, шкіряна оправа з золотим тисненням і написом на корінці: *Rollen. La maniere d' enseigner*. Золоте тиснення на корінці, виконано у вигляді геометричного орнаменту. Даний примірник зберігається у відділі ВБЗІК під шифром Мусін-Пушкін «Ф. 415. 54».

Наступне видання знайдене у бібліотеці колекціонера О.І. Мусіна-Пушкіна — «*Les souverains du monde*»³³ (Суверенні світу. Збірник статей). Воно вийшло друком у 1721 р. у Гаврі (Франція). Кошти на друк були надані маловідомою на той час гаврського компанією «*Compagnie*». У книзі йдеться про внутрішній устрій таких держав як Італія, Німеччина, Швеція, Франція, Швейцарія. Водночас описуються події від середини XII до початку XVII ст. Загальна кількість сторінок 453, у кінці подано список авторів, назви статей, що включені до нього. Переважна кількість статей написана такими авторами: німцем *Samuel Puffendorf* (1632–1694) та шведами *Johannes Messenius* (1579–1636) і *Petrus Baptista Burgus* (1618–1648).

На форзаці є шифр власника книгозбірні «Ф. V.VI 485.19». На титульному аркуші видання окрім шифру, який вказано повторно, простим олівцем написано № 71. Примірник має цільношкіряну палітурку, із золотим тисненням на корінці: «*Les souverains du monde*». Зверху, на корінці є наліпка із шифром власника колекції, а також наліпка КДС «IV.b.178». Обріз видання червоного кольору, формат 15×9 см. Примірник введено до електронного каталогу під шифром Мусін-Пушкін Ф. V.VI 485.19.

Аналізуючи склад бібліотеки графа Мусіна-Пушкіна, слід звернути увагу на те, що більша частина видань переважно франкомовна. Олексій Іванович, як і його дружина, володів багатьма мовами, у його книгозбірні видання латинською, німецькою, навіть португальською мовами.

На полиці бібліотеки колекціонера, знайшлося місце для видання «*Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires*»³⁴ (Історичні, політичні, критичні та літературні спогади) французького публіциста XVII–XVIII ст., Абраама Николя Амело де ла Уссе (1634–1706 рр.)³⁵. Автор народився в Орлеані в лютому 1634 р. Набув значної слави після публікації «*Histoire du gouvernement de Venise*» (Париж, 1676; Амстердам, 1705), де уперше детально охарактеризував правління у Венеціанській республіці. Амело де Уссе, працюючи у французькому посольстві цієї

---

³³ *Rollin Ch.* De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres. Amsterdam, 1745. Т. 4. 494 р.

³⁴ *Les souverains du monde*. Haye. 1721. Т. 3. 456 р.

³⁵ *Houssaie A.* Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires. — Amsterdam, 1731. — Т. 2. — 461 [22] р.

республіки, став свідком того, про що писав. Він уперше широко змалював причини, котрі зумовили занепад цієї невеликої європейської держави. Названа праця зумовила появу численних ворогів у публіциста і врешті спричинила його арешт і відправлення до фортеці Бастилія. Проте ув'язнення тривало недовго, і через шість тижнів він був звільнений. Його праці передруковувались багато разів, але кожного разу це викликало різні протести у Венеції. Праця «Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires» побачило світ у 1731 р. в Амстердамі. Це своєрідні нариси, де автор ділиться спогадами про своє життя, які перемежовуються описами тогочасних історичних подій. Також у книзі захоплююче оповідається про політичні перипетії, що відбувалися на початку XVIII ст. в багатьох європейських країнах. Видання опубліковано французькою мовою, складається зі вступу, 7 розділів і додаткових матеріалів, що розташовані за абеткою. На форзаці примірника з лівої сторони запис чорнилами № 3, № 5, з правої — «Ф V.VI 456.50» (традиційний шифр власника книги). На титулі міститься шифр КДС «IV.b.139». На нижніх берегах з 1-ої по 17-ту сторінку є традиційний для власника колекції запис. На 32 сторінці поставлена печатка «Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського АН України». Книга має цільно-шкіряну палітурку, із золотим тисненням на корінці, виконаним у стилі флористики. На корінці присутня наліпка із зазначеною назвою, та номером. (Memoires. De la Houssaie. Tom II). Також на оправі, проглядаються сліди від здертих наліпок зі шифрами КДС і Мусіна-Пушкіна. Обріз примірника темно-брунатного кольору. Загальна кількість сторінок 461 (22), формат видання 10×15 см. Його введено до каталогу відділу БЗІК під шифром Мусін-Пушкін «Ф V.VI 456.50».

Одним із нових видань того часу, що було знайдено в бібліотеці О.І. Мусіна-Пушкіна є «Nouveau repertoire du gymnase des enfants»³⁶ (Новелли із гімнастичної зали). Воно видруковано в Парижі 1836 р., компанією «Isidore Person, Libraire-Editeur». За змістом це своєрідний збірник комедійних водевілів, який включає три п'єси французького драматурга Ернеста-Антуана-Едмонда-Едуарда Деаудде ді Сент-Іва (1808–1871 pp.): «Un disribution de prix» (Розподіл цін), «Une matinée Vincennes, ou le congiliateur» (Вранці у Вінсенні, чи в посереднику), «La Jeunesse De Louis XIV» (Молоді роки Луї XIV). За названими творами були поставлені вистави на сцені театральної майстерні гімнастичного залу у східній частині Парижа 9 лютого 1836 р. Збірник має паперову палітурку та шкіряний корінець, на якому викарбовано назва твору золотими літерами: «Gymnase des enfants». Кожна п'єса в середньому має по

---

³⁶ Абраам Николя Амело де ла Уссе // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890–1907.

65 сторінок, і поділяється на 10–12 сцен. На даному примірнику традиційних шифрів, що позначалися на попередніх виданнях немає. На форзаці запис російською мовою «Мусинь-Пушкинь», а нижче нього чорнилами іншого кольору, позначено «F 12», № 9, 581 (останнє закреслено). Скоріш за все, цю нумерацію було зроблено в бібліотеці Олексія Івановича для «новітніх» надходжень літератури. Формат видання 9×12 см. Примірник введено до електронного каталогу, та збережено під шифром «Мусинь-Пушкинь № 9»³⁷.

Таким чином, на прикладі опису наведених вище видань з приватної книгозбірки графа І.О. Мусіна-Пушкіна можна чітко уявити, якою саме тематикою цікавився її власник, а також з'ясувати певні літературні та наукові вподобання окремих представників тогочасного суспільства.

Багато сил доклав граф Мусін-Пушкін до створення та зберігання своєї різноманітної, рукописної та книжкової колекції. У зібраних старовинних рукописах російський граф дорожив не мертвою культурою, яку потрібно безмовно споглядати, а досвідом, вдачами, звичаями предків, мудрістю, яка створювалася століттями. Кожна строка приміток Мусіна-Пушкіна до публікованих манускриптів була сполучною ланкою між минулим і сьогоденням. Різні шматочки скарбниці збирача старовинностей, й досі збираються з різних частин світу. Книжкове зібрання Олексія Івановича Мусіна-Пушкіна продовжує й надалі привертати увагу вчених у пошуках новизни та цікавого матеріалу для подальшої роботи.

REFERENCES

1. Entsiklopedycheskyj slovar'. Brokhauz y Efron. — T.KhKh. — S.-Peterburh: Typo-lytohrafiya Y. A. Efrona, 1897 [in Russian].
2. Zapysky dlia byohrafiy E. S. Hrafa Alekseia Yvanovycha Musyna-Pushkyna // Vestnyk Evropy/ Yzd. M. Kasenovskym. — 1813. — Ch. LKhKhII [in Russian].
3. Kalajdovych K.F. Byohr. Svedeniya o zhyzny, uchenykh trudakh y sobranyy ros. Drevnostej hr. A.Y. Musyna-Pushkyna // Zapysky y trudy obschestva ystoriyy y drevnostej rossyjskykh. — 1824. — Ch. 2 [in Russian].
4. Denné w Poboznosti Swićenj. — Praha, 1762. — 262 s. [in Czech].
5. Destouches P. Oeuvres. — T. 2. — Amsterdam; Leipzig: Arkstee& Merkus, 1755. — 564 p. [in French].
6. Bibliotheque de physique et D`histoire naturelle. — T. 1. Part 1, 2. — Paris : la Veuve David jeune, 1758. — 415; 420 p. [in French].
7. Ozanam J. Recreations mathematiques et physiques, : qui contiennent plusieurs problèmes d`arithmetique, de geometrie, de musique, d`optique, de gnomonique, de coimographie, de mecanique, de pyrotechnie, & de physique. T. 4. — Paris, Claude-Antoine Jombert, 1770. — 446 p. [in French].

---

³⁷ *Sent-Iv De*. Nouveau repertoire du gymnase des enfants. — Paris, 1836. — Isidore Person, Libraire-Editeur. — 203 p.

8. Clerc Le J. La vie d'Armand-Jean, cardinal duc de Richelieu, principal ministre d'Etat sous Louis XIII, roi de France & de Navarre. — T. 2. — Amsterdam, aux dépens de la Compagnie 1724. — 299 p. [in French].
9. Les souverains du monde. Avec un catalogue des auteurs qui en ont le mieux écrit. — T. 3. — La Hoye, 1721. — 456p. [in French].
10. Bernard J. Nouvelles de la Republique des lettres. — Amsterdam, 1703 Henry Desbordes & Daniel Pain. — T. 21. — 692 p. [in French].
11. Ville-Dieu M. Oeuvres de madame de Ville-Dieu. — T. 3. — Paris, 1741. — 576 p. [in French].
12. Ville-Dieu M. Oeuvres de madame de Ville-Dieu. — T. 5. — Paris, 1741. — 489 p. [in French].
13. Gentil De, La Barbinais. Nouveau voyage au tour du monde. — Amsterdam, 1728. — T. II. 215 p. [in French].
14. Voltaire F-M. Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours. — Paris, 1757. — T. III. — 342 p. [in French].
15. Pyren A. Ymperyia Karla Velykoho y Arabskyj khamorat. Konets antychnoho myra. M.: Tsentrpolihraf, 2011. S. 356. [in Russian].
16. Laugier M-A. Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade, le 18 septembre 1739. Paris, 1768. T. II. La Veuve Duchesne. 392 p. [in French].
17. Lozh'e Mark-Antuan <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
18. Crevier J-B. Rhetorique françoise. Paris, 1745. T. II. Saillant&Desaint. 382 p. [in French].
19. Rollin Ch. De la maniere d'enseigner et d'etudier les belles-lettres. Amsterdam, 1745. T. 4. 494 p. [in French].
20. Houssaie A. Memoires historiques, politiques, critiques, et litteraires. — Amsterdam, 1731. — T. 2. — 461 [22] p. [in French].
21. Abraam Nykolia Amelo de la Usse // Entsyklopedycheskyj slovar' Brokhauza y Efrona: v 86 t. (82 t. y 4 dop.). — SPb., 1890–1907 [in Russian].
22. Sent-Iv De. Nouveau repertoire du gymnase des enfants. — Paris, 1836. — Isidore Person, Libraire-Editeur. — 203 p. [in French].

Дата надходження до редакції: 12.12.2017.